

TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN YASHIL LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISH AMALIYOTINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Талаба: Мусурмонов Хикматулла

Укитувчи: Абдувахобов Шахзод

Annotatsiya: Tijorat banklari tomonidan yashil loyihalarni moliyalashtirish amaliyotini rivojlantirish yo'llari quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

Zamonaviy Texnologiyalardan Foydalanish: Banklar, texnologik innovatsiyalardan foydalanarak moliyalashtirish jarayonlarini avtomatlashtirish va tezlashtirishlari mumkin,

Qimmatli Ma'lumotlar Analitikasi: Banklar, ma'lumotlar analitikasi va ma'lumotlar madaniyati yordamida yashil loyihalarni qo'llab-quvvatlash orqali moliyalashtirish natijalarini ko'paytirishlari mumkin.

O'zaro Hamkorliklar: Tijorat banklari, boshqa korxonalar, startaplar va dasturlash loyihalari bilan hamkorlik qilish orqali yashil moliyalashtirish loyihalarini rivojlantirishlari mumkin.

Portfel Investitsiyalari: Banklar, yashil moliyalashtirish loyihalariga moliyalashtirish qobiliyatiga ega bo'lgan portfelli investitsiyalarni taqdim etish orqali moliyalashtirish amaliyotini rivojlantirishlari mumkin.

Ta'lim va Tarbiyalash: Tijorat banklari, xodimlarini va mijozlarini yashil moliyalashtirishga oid ta'lim va tarbiyalash orqali moliyalashtirishning rivojlanishini oshirishlari mumkin. Bu yo'llar banklarga yashil loyihalarni moliyalashtirishda yordam berishi mumkin, shuningdek jamiyatga ijtimoiy va ekologik foydali natijalar olishga imkoniyat yaratadi.[1]

Kalit so'zlar: "yaxshil" iqtisodiyot strategiyasi, tijorat banklari, "yashil platforma", YTTB dasturi, "yashil" loyiha.

Kirish: Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish sohasida 2022 yil davomida amalga oshirilgan ishlar. "Yashil" iqtisodiyotga o'tish va "yashil" o'sish masalalari bugungi kundagi jahon iqtisodiyoti kun tartibidagi eng dolzarb vazifalardan biri bo'lib, O'zbekistonda ham bu borada rivojlanish bo'yicha xalqaro hamkor-tashkilotlar bilan birga qator ishlar amalga oshirildi. Xususan:

O'zbekiston Respublikasining 2022 yil 2 dekabrda "2030 yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PP-436-son qarori qabul qilindi. Qaror bilan quyidagi strategik hujjatlar va tizimlar tasdiqlandi:

- strategik maqsadlarga erishishga mo'ljallangan 2030 yilgacha O'zbekiston Respublikasida "yashil" iqtisodiyotga o'tish va "yashil" o'sishni ta'minlash Dasturi;

- sanoat tarmoqlarida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish va energiya tejamkorligini ta’minlash bo‘yicha Konsepsiya;
- 2030 yilgacha O‘zbekiston Respublikasida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish va “yashil” o‘sishni ta’minlash bo‘yicha Harakatlar rejasida;
- ishlab chiqarilgan mahsulotning energiya sig‘imi ko‘rsatkichini 2026-yilga kelib 2022 yilga nisbatan 20 foizga kamaytirishga qaratilgan 2022–2026 yillarda iqtisodiyot tarmoqlarida yoqilg‘i-energetika resurslarini tejashning Maqsadli parametrlari;
- O‘zbekiston Respublikasida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish choralari muvofiqlashtirish bo‘yicha Idoralararo kengash tarkibi yangilandi;
- “Yashil” iqtisodiyotga o‘tish va «yashil» o‘sish bo‘yicha Donorlarning muvofiqlashtirish guruhi tasdiqlandi.
- Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligida qo‘shimcha 4 ta shtat birligidan iborat.

Donorlarning muvofiqlashtirish guruhi faoliyatini tashkil qiluvchi, “Yashil” iqtisodiyot Strategiyasi, Dasturi va Harakatlar rejasida belgilangan vazifalarni amalga oshirishda uni Idoralararo kengash bilan o‘zaro muvofiqlashtirishga ko‘maklash ishchi organi vazifasini bajaruvchi loyiha ofisi Texnik kotibiyati tashkil etildi. Fransiya taraqqiyot agentligi (AFD – Agence Française de Développement) bilan hamkorlikda 2022 yilda “Yashil” iqtisodiyot bo‘yicha davlat siyosati sohasida loyiha amalga oshirildi. Mazkur dastur doirasida AFD tomonidan O‘zbekiston Respublikasini “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga ko‘maklashish ko‘zda tutilgan. Shuningdek, ushbu yo‘nalishda iqtisodiyotni dekarbonizatsiyalash bo‘yicha uzoq muddatli strategiyani ishlab chiqish, milliy miqyosda issiqxona gazilash tashlanmalarining monitoringi, hisoboti va tekshiruv (MRV) tizimi joriy etish, “yashil” budjetlashtirish joriy qilish hamda boshqa yo‘nalishlarda ishlar amalga oshirish boshlandi.[2]2023 yil davomida “yashil” o‘sish bo‘yicha salohiyatni oshirish va inson kapitalini rivojlantirish maqsadida “yashil” iqtisodiyot mavzularida seminar treninglar tashkil etilishi rejalashtirilgan. Seminarlar quyidagi yo‘nalishlarda tashkillashtiriladi:

- mahalliy hokimiyat organlari va jamoatchilikning iqlim o‘zgarishi va tabiiy ofatlarning ta’sirini kamaytirish bo‘yicha salohiyatlarini kuchaytirish;
- “yashil” iqtisodiyotga o‘tish ustuvorliklaridan kelib chiqib, davlat organlari boshqaruv xodimlarining boshqaruv va rejalashtirish salohiyatlarini oshirish;
- “yashil” iqtisodiyotga o‘tishni rejalashtirish, amalga oshirish va natijalarni doimiy baholab borish bo‘yicha davlat va xususiy tashkilotlarning texnologik salohiyatlarini mustahkamlash;
- “yashil” o‘sish bo‘yicha doimiy faoliyat yurituvchi mahalliy trenerlarni tayyorlash;

– “yashil” o’sish choralarini rejalashtirish, amalga oshirish borasida mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining salohiyatini oshirish bo’yicha seminarlar tashkil qilish.

Shuningdek, “yashil” iqtisodiyot mavzularini ta’lim muassasalarining tegishli o’quv dasturlariga kiritish hamda oliy ta’lim muassasalarida “yashil” iqtisodiyot va barqaror biznes bo’yicha mutaxassislarni tayyorlash rejalashtirilgan.[2].

“Yashil” iqtisodiyot bilan bog’liq loyihalar muvaffaqiyatli bo’lishi uchun “yashil” kreditlar foydalaniladigan uskunaning o’zini qoplash muddatidan kam bo’lmagan muddatga va loyihaning rentabelligidan yuqori bo’lmagan foiz stavkasida berilishi kerak. Ba’zi mamlakatlarda yashil kredit imtiyozli sifatida tushuniladi, ya’ni u odatdagidan pastroq foiz stavkasiga ega. Ayni paytda O‘zbekistonda “yashil” loyihalarni rivojlantirishga harakat qilayotgan tadbirkorlarning so‘zlariga ko‘ra, xalqaro tashkilotlar O‘zbekiston banklarida “yashil” kredit liniyalarini yaratib, u yerga mablag‘ o‘tkazayotgan bo‘lsa-da, bunday kreditlarni hozircha olishning iloji йўқ. 29 fevral kuni U-enter markazida bo‘lib o‘tgan “Yashil platforma”ning navbatdagi uchrashuvida bu borada hozirgi vaziyat qanday va bu muammoning sabablari nimada bo‘lishi mumkinligi va uni hal qilish yo‘llari muhokama qilindi, bu safar tashkilotchilar tomonidan u “2024 yilda O‘zbekistonda kichik va o‘rta biznes uchun tiklanadigan energiya manbalari (TEM)ni rivojlantirish” deb nomlandi. Kadrlar taqchilligi va loyihadan oldingi tayyorgarlik yo‘qligi sharoitlarida muqobil energiya manbalariga o‘tish bilan bog‘liq texnik va tashkiliy masalalar hamda bu boradagi to‘siqlarni bartaraf etishning ehtimoliy yo‘llari atroflicha va kerakli darajada muhokama qilindi. Biroq, auditoriyaning e’tiborini “yashil” o‘tishdagi yana bir to‘siq – moliyaviy to‘siq jalb qilganini va buning sabablari juda jiddiy ekanligini sezmaslik qiyin эди. Ўзбекистонда “yashil moliyalashtirish” bo’yicha yangi loyihalar e’lon qilinganidan so‘ng darhol qizg‘in muhokama бошланди. ЕТТБ vakili, katta bankir Xurshida Uzoqova GEF II kredit liniyasi ishga tushirilganini ma’lum qildi, buning uchun 100 million dollar ajratilgan. Ular Hamkor va Ipak yuli hamkor banklari tomonidan “yashil” loyihalar uchun “yashil” kreditlar ko‘rinishida berilishi kerak, Ipoteka banki ham yaqin kelajakda ularga qo‘shilishi lozim. GEF II dan farqi nafaqat “yashil” loyihalar uchun o‘tgan yilgiga nisbatan 40 million dollar ko‘proq ajratilganida, balki bu safar davlat va xususiy kompaniyalardan tashqari jismoniy shaxslarga ham “yashil” kreditlar berish rejalashtirilganidadir (masalan, kvartiralar va uylarning issiqlik izolatsiyasi uchun), qarz oluvchilar tomonidan taklif qilingan «yashil» loyihalarning hayotiyligini baholash uchun YETTB o‘z hamkor banklariga o‘z maslahatchilarini taqdim etadi. Undan keyin Hamkor bank va Ipak Yoli banklarining vakillari chiqdi. Shunisi e’tiborga loyiqliki, ularning hech biri o‘z nutqida “yashil” kreditlar uchun foiz stavkasini айтмади. ЕТТБнинг “yashil” iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlash bo’yicha moliyaviy dasturi e’lon qilinganidan so‘ng hamda hamkor banklar vakillari chiqish qilganidan

keyin sahnadan ham, zaldan ham norozilik va chora-tadbirlarning yetarli emasligidan dalolat beruvchi keskin tanqidiy mulohazalar эшитилди. Мунозарани FAMILY GROUP MCHJ QKning texnik direktori Timur Mustafayev ochib berdi, u birinchi bo'lib O'zbekistonda "yashil" loyihalar uchun mablag' topmoqchi bo'lganlar duch keladigan real foiz stavkasini aytib o'tdi – 20 foizdan yuqori. Mavzuni Amerikaning "Astorios" kompaniyasining O'zbekistondagi filialining rivojlanish bo'yicha direktori Shohrux Baratov davom ettirdi: "Biz bu yerda ishlay boshladik, shu jarayonda shunday taassurot paydo bo'ldiki, banklar bank sifatida emas, ko'proq lombard sifatida ishlayapti, chunki kreditning 120% garov ta'minoti bo'lishi kerak. Birortayam bank faqat kredit tarixi, balans va loyiha asosida quyosh batareyalari kabi montaj loyihasini moliyalashtirish uchun kredit berishini тасдиқламади". Мутахассиснинг hisob-kitoblariga ko'ra, O'zbekistonda tabiiy quyosh radiatsiyasi tufayli 2-3 megavatt quvvatga ega loyiha 4 yil ichida o'zini qoplashi mumkin, bu esa Yevropa davlatlariga qaraganda ancha foydalidir. Demak, mamlakatimizda quyosh energetikasini rivojlantirish uchun xorijiy sarmoyadorlarni jalb qilish, ularning mablag'larini o'zlashtirish mumkin. Muammo mavjud munosabatlar тизимида. Йиғилганлар e'tiborini Ipak Yuli bankining ichki statistikasi jalb qildi, unga ko'ra, hozirgacha "yashil" kreditlarning asosiy qismi elektromobillar xarid qilish bilan bog'liq loyihalarga ajratilgan. Bu holat uchrashuv ishtirokchilarida unchalik yaxshi taassurot qoldirmadi. Paydo bo'lgan xavotirni tushunish qiyin emas. Muqobil manbalardan energiya oladigan yangi quvvatlarni ishga tushirmasdan va infratuzilmani rivojlantirmasdan turib elektromobillarga o'tishning o'zi energiya tarmog'iga tushadigan yuklamaning faqat oshishiga olib келади. Йиғилиш ishtirokchilari birin-ketin ta'kidlaganidek, qaysidir mutasaddi idoralar mamlakatimizga olib kirilayotgan elektrromobillarga qancha quyosh panellari yoki boshqa muqobil energiya manbalari o'rnatilishi, ishga tushirilishi va to'g'ri ishlashini hisoblab chiqishi va butun jarayonni nazorat qilishi kerak. Albatta, buning uchun muqobil energiyadan foydalanishni kafolatlaydigan elektr transport vositalari uchun zaryadlash jadvali ham talab qilinadi. Aks holda, yangi elektr transport vositalarining importi qazib olinadigan yoqilg'ining qo'shimcha yonishiga olib келади. Учрашув ishtirokchilarining hafsalasini pir qilgan yana bir jihat shu bo'ldiki, banklar odatda konsalting xarajatlarini to'laydi, ammo qimmat uskunalar haqida gap ketganda (bu yashil loyihalarda tez-tez uchraydigan holat) buning uchun kredit olish juda қийин. Иштирокчилар, shuningdek, yashil moliya bozorida "uzoq muddatli pul" hali kuzatilmayotganidan afsuslanishdi. YETTB dasturi o'rta muddatli, ya'ni to'rt yilga, lekin aslida uch yilga mo'ljallangan. Nihoyat, yig'ilganlar ayni damda o'z korxonasida ishlab chiqarilgan vodorodni yoqishga majbur bo'layotganini aytgan Navoiy viloyatida faoliyat ko'rsatuvchi tadbirkorning hikoyasini eshitdi. Axir, uning biznesining rentabelligi uzoq vaqtdan beri ma'lum bo'lgan vodorodni saqlash va ishlatish uchun o'zini yaxshi ko'rsatgan texnologiyadan

foydalanishni ta'minlaydigan kredit stavkasidan паст. Учрашувда халқаро ташкилотларга nisbatan ta'nalar ham yangradi, ular, yig'ilgan tadbirkorlarning fikricha, banklarga yordam beradi, ammo "yashil" biznesga yordam бермайди. Молия сектори vakillari tanqidlariga qo'llaridan kelganicha javob беришди. ЕТТБ vakili hozirda banklar ishiga hech qanday tarzda ta'sir o'tkaza olmasligini ta'kidladi, chunki YETTB o'zi hamkorlik qilayotgan mamlakatlarning moliya sektoridagi o'yin qoidalarini o'zgartirishga vakolatli emas. Bunga faqat davlatning vakolati bo'lishi mumkin, u bilan eng yaxshi holatda muzokaralar olib borish mumkin. Xurshida Uzoqovanning so'zlariga ko'ra, ayni damda, o'zi bilishicha, O'zbekistonda barcha kreditlar, jumladan, "yashil" kreditlar uchun garov ta'minoti talabi Markaziy bankdan келади. GEFF eksperti Stanislav Dubko, o'z navbatida, yig'ilganlarni jamg'arma portfelidagi elektr transport vositalari, shuningdek energiya samaradorligi va qayta tiklanadigan energiya manbalari bilan bog'liq loyihalarga investitsiyalar teng ekanligiga ishonirdi: mablag'larning katta qismi elektromobillar sotib olish uchun emas, balki energiya samaradorligi va qayta tiklanadigan energiya manbalariga йўналтирилади. Hamkor, bank vakili, o'z navbatida, ularning banki "yashil" mezonlarga javob beradigan loyihalarga yillik 10-14 foiz stavka bilan kreditlar berilayotganini, ammo bu faqat xorijiy valyutada ekanligini aytdi.

Bu holat O'zbekistonda energiya samaradorligiga erishish eng yirik va moliyaviy jihatdan barqaror tashkilotlardan boshlanadi, deb taxmin qilish imkonini beradi. Hozirgi sharoitda ular YETTB tomonidan "yashil" loyihalar uchun ajratiladigan mablag'larning eng ko'p oluvchilari ҳисобланади. Улар respublikadagi "yashil" o'tishning lokomotiviga aylanadimi? Unga kichik va o'rta biznes vakillari jalb qilinadimi? Ularni isloh qilish SO2 tashlanishlarini kamaytirishga maksimal darajada ta'sir qiladimi? Bu borada to'liq ishonch yo'q. Kichik va o'rta biznes hamda yakka tartibdagi uy xo'jaliklari uchun qulayroq bo'lgan turli xil kredit shartlari bilan dekarbonizatsiya jarayoni ancha tez davom etishi mumkin edi. Hozircha esa shuni aytish mumkinki, O'zbekistonda "yashil" moliyalashtirish faqat "yashil loyihalar" uchun kreditlarga maqsadli mablag'lar ko'rinishida mavjud, xolos. Biroq hukumat tomonidan qabul qilingan muayyan chora-tadbirlarga qaramasdan, imtiyozli foizlar haqida hozircha gap yo'q. Vaziyatni yumshatishga qaratilgan sa'y-harakatlar, masalan, yashil startaplar uchun bir yil oldin amalga оширилган. Учрашув moderatori Ivan Butuk yig'ilganlarni ishonirganidek, bir vaqtlar "yashil" o'tish yo'lini tanlagan ko'plab davlatlar shunga o'xshash muammolarga duch kelgan. Uning so'zlariga ko'ra, yetib oluvchi rivojlanishning o'z afzalliklari bor va O'zbekiston hali ham ulardan foydalanishi mumkin.[6]

Xulosa: Tijorat banklari tomonidan o'simlik loyihalarini moliyalashtirish amaliyotini rivojlantirish yo'llari ko'proq moliyaviy xizmatlarni taqdim etish, investitsiyalarni rag'batlantirish va iqtisodiy o'simliklar uchun maqbul kredit shartlari

tuzish orqali amalga oshirilishi mumkin. Bundan tashqari, innovatsion texnologiyalardan foydalanish, moliyalashtirish jarayonlarini avtomatlashtirish va hisobotlar tuzish, hisobotlash tizimlarini modernizatsiya qilish va o'quv kurslari tashkil etish ham rivojlantirish yo'llari bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. “ЯШИЛ” ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ БЎЙИЧА ЙИЛЛИК ҲИСОБОТ (2022 йил якуни бўйича)
2. <https://lex.uz> > docs ПФ-5583-сон 24.11.2018. Тадбиркорлик ва инновациялар ...
3. https://tfi.uz/uz/news/yashil_moliya_061223
4. [Regulation.gov.uz](http://strategy.regulation.gov.uz) <http://strategy.regulation.gov.uz> > ...Система оценки воздействия актов законодательства
5. [Iqtisodiy taraqqiyot va tahlilhttps://e-itt.uz](https://e-itt.uz) > article > view ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИҲАЛАРНИ БАНКЛАР ...
6. [Anhor.uz](https://anhor.uz) <https://anhor.uz> > [vzglyad-iznutri](https://anhor.uz) Ўзбекистонда самарали “яшил” молиялаштириш....
7. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Possibilities of Increasing the Activity of Banks in the Securities Market, Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP), Volume 02 Issue: 03/2023 ISSN: 2751-7551 (159-162)
8. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Analysis of Existing Management Mechanisms and Assessment Methods of The Bank’s General Financial Risk, Journal of Intellectual Property and Human Rights, Volume:02 Issue: 05/ May-2023, ISSN:2720-6882 (227-231)
9. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Improverment of Investment Activities in the Service Sector, Journal of Innovative Studies of Engineering Science (JISES), Volume:02 Issue:03/2023 (53-58)
10. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Factors Causing Credit Risks in Commercial Banks and Their Assessment, Journal of Intellectual Property and Human, Volume:02 Issue:05/May-2023 ISSN:2720-6882 (221-226)
11. Sharipova N. D., Asadova S. D. THE ROLE OF BANKS IN THE MODERN MONETARY SYSTEM //Procedia of Theoretical and Applied Sciences. – 2023. – Т. 6. – С. 55-62.
12. Шарипова Н.Д., Чориев Я.А. СТРАХОВАНИЕ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ //International Journal of Advanced Research in Education, Technology and Management. -2023- Т.2. - С. 92-99.
13. Sharipova N. D., Jurayev I. S. THEORETICAL FOUNDATIONS OF MONETARY POLICY// INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATIONS IN ENGINEERING RESEARCH AND TECHNOLOGY. – 2023. -Т. 10. -С. 171-173.

14 Sharipova N. D., Aliboyev L.Sh. THE IMPORTANCE OF ANTI-INFLATIONARY POLICY AND INFLATION TRADING IN UZBEKISTAN// INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY JOURNAL FOR RESEARCH & DEVELOPMENT. -2023. -Т. 10. -С. 92-94.

15.Tursunov, F. M. (2023). TIJORAT BANKLARIDA MASOFAVIY BANK XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH AHAMIYATI. SCHOLAR, 1(30), 75–81.

16.Tursunov Faridun Mustafoevich. (2023). OPPORTUNITIES FOR REMOTE BANKING SERVICES TO GROW IN REPUBLIC OF UZBEKISTAN’S COMMERCIAL BANKS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(11), 4–7.

17.Каримова А.М., Махсудов О.Ш. Assessment of the Current State of the Market and Procedure For Lending to Subjects of Tourism Services of the Republic of Uzbekistan / Яшил иктисодиёт ва тараққиёт журнали,2023-йил, октябрь,10-сон, 79-83.

18.Ниязов З. Д., Махсудов О.Ш. Investment attractiveness of the enterprise, as well as factors influencing its development in the economy of Uzbekistan./ Иктисодиёт,молия ва инновациялар халқаро илмий журнали,декабрь 29, 2023 1(4) сон, 47-55.

19.Каримова А.М., Ниязов З. Д. Махсудов О.Ш. Кредитная поддержка инновационного развития / SCHOLAR 1(32) сон, ноябрь 2023, 171-179.